

טעם במאכלות אסורים

דברו אל בני ישראל לאמר זאת החיה אשר תאכלו מפל הבהמה אשר על הארץ: (ויקרא יא ב).¹

אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם: (ויקרא יא ג).²

בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת: כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה: ס לא תאכל כל תועבה: (דברים יד א-ג).³

האל תמים דרכו אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החסים בו: (שמואל א כב לא).⁴

מסכת יומא דף לט עמוד א – טומאה מול קדושה

תנא דבי רבי ישמעאל: עבירה מטממת לבו של אדם, שנאמר: "ולא תטמאו בהם ונטמתם בם" (ויקרא יא ג), אל תקרי "וְנִטְמְאֶתְם" אלא "וְנִטְמְסֶם".⁵ תנו רבנן: "ולא תטמאו בהם ונטמתם בם", אדם מטמא עצמו מעט - מטמאין אותו הרבה, מלמטה - מטמאין אותו מלמעלה, בעולם הזה - מטמאין אותו לעולם הבא. תנו רבנן: "והתקדשתם והייתם קדשים (ויקרא יא מד) - אדם מקדש עצמו מעט - מקדשין אותו הרבה, מלמטה - מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה - מקדשין אותו לעולם הבא.⁶

במדבר רבה פרשה י סימן א – אל תנבלו את עצמכם

"חכו ממתקים כולו מחמדים" (שיר השירים ה טז) ... רבי חייא בר אבא אמר: בנהוג שבעולם, פועל עושה עם בעל הבית, על ידי שהוא מנבל עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו. אבל הקב"ה מזהיר את ישראל ואומר להם: בני, אל תנבלו עצמכם בדבר רע, ואני נותן לכם שכרכם, זהו שכתוב: "אל תשקצו את נפשתיכם ... כי אני ה' אלהיכם" (ויקרא יא מג-מד) ["וישרט לנפש לא תתנו בבשרכם וכתובת קעקע לא תתנו בככם, אני ה'"] - מהו אני ה'! נאמן אני לשלם מתן שכר על כך. אתמהא! הוי: "כולו מחמדים".⁷

¹ כך נפתחת פרשת הבהמות והחיות המותרות והאסורות לאכילה, מה שמכונה בספרות ההלכה ובמסגרת רחבה יותר מאכלות אסורים. והפרשה מסתיימת בפסוק: "להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל".

² בסיום הפרשה בא פסוק זה שדרשות רבות נתלו על שני חלקיו: "בל תשקצו", ו"נטמתם בם" ואחריו פסוקים החוזרים ומדגישים את חשיבות ההקפדה על מאכלות אסורים: "כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ: כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והייתם קדשים כי קדוש אני". כבר מפסוקים אלה אפשר להתרשם שיש במאכלות ובעלי החיים האסורים משהו מהותי-פנימי (אימננטי) שגורם לטומאת הנפש. משהו בסיסי רע.

³ וחוזרת ונשנית הפרשה בספר דברים פרק יד, פרשת ראה בחיבור לאיסור השחתת הגוף ובציון "בנים אתם לה' אלוהיכם" וכן: "כי עם קדוש אתה לה' אלוהיך" אשר חוזר בפסוק כא המסכם שם שמוסיף גם את איסור בשר בחלב.

⁴ פסוק משירת דוד אשר חוזרת כידוע בתהלים יח. ובספר משלי ל ה מצאנו מקבילה: "כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחסים בו". מה לו ולנושא שלנו?

⁵ כפשוטו חסרה במילה "ונטמתם" אל"ף, כפי שמצאנו במקומות אחרים בתורה וצ"ל "ונטמתם" (ראו רש"י, אבן עזרא על מילה זו), והגמרא במסכת שבת (צ ע"ב) אף לומדת מפסוק זה את טומאת הגוויה, שבאה עקב אכילת דבר טמא. אבל הדרשן מנצל חסר אל"ף זו לומר לנו שיש במאכל האסור עצמו שגורם לטמטום הגוף, הנפש או שניהם. גמרא זו היא מקור לדרשות ופרשנויות רבות שמפתחים את הרעיון שבאכילת מאכל אסור יש השפעה פיזית ממש על גוף האדם וואו פסיכולוגית בנפשו. כגון זו שבפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בפרשתנו: "ונטמתם - מלמד שהטומאה מטממת את הדעת ומרבה (פושפשות) באדם. והטהרה והקדושה משרה בו באדם רוח הקודש". ובפירוש אבן עזרא על הפסוק: "אל תשקצו את נפשתיכם - להיותם מטונפות ומגואלות. ולא תטמאו בהם - כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל". אולי כתוצאה מכך, זכו דיני כשרות בהררי חומרות וגדרים ולתשומת לב יתר בהשוואה לדינים ומצוות אחרות. וכאמירה המיוחסת לחזון איש שיש מצוות שנוגדות עם מזל ויש מצוות שנוגדות בלי מזל - וזו, עם מזל (ושעטנז עליה ביקש להוכיח - בלי מזל). וכמאמר בעלי המוסר: אדם מקפיד מאד על מה שהוא מכניס לפה ולא כל כך על מה שהוא מוציא מהפה. ואולי גם ההבדל בין הקפדה על מצוות בין אדם למקום לעומת מצוות שבין אדם לחבר.

⁶ הדרשה ממשיכה גם לפסוקים המציינים את ההפך מהטומאה והטמטום - את הקדושה והקשר למקור הקדושה - הקב"ה. לא רק על דרך השלילה, כי אם גם על דרך החיוב. מעין מקדמה לפרשת קדושים שבהמשך הספר. ראו שם פסיקה אחת לפני זו שהבאנו: "אמר ריש לקיש: מאי דכתיב: אם ללצים הוא יליץ ולענונים יתן חן (משלי ג לד). בא לטמא - פותחין לו, בא לטהר - מסייעין אותו. תנא דבי רבי ישמעאל: משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון, בא למדוד נפט, אומר לו: מדוד אתה לעצמך. בא למדוד אפרסמון, אומר לו: המתן לי עד שאמדוד עמך, כדי שנתבסס אני ואתה". מי שבא לטמא, פותחים לו את הדלת ומאפשרים לו, שהרי יש בחירה חופשית. אבל מי שבא לטהר ולהיטהר, לא רק פותחים לו את הדלת, אלא מזמינים אותו פנימה ומסייעים לו. והקב"ה משתתף עימו.

⁷ ובהמשך המדרש שם גם הקשר לכבוד השבת: "ואת שבתותי קדשו (יחזקאל כ כ) - במה את מקדשו? במאכל ובמשקה ובכסות נקיה". גלשונו כאן לנושא קצת אחר של רצון התורה לראות את האדם נוהג בעצמו כבוד, ניקיון וטהרה, שהם ערך בפני עצמם ובנוסף, גם יקבל שכר מגבוה. האדם מצווה לשמור על צלם אלהים שבו, גם בחיצוניות ובמראה. ראו דברינו **גומל נפשו איש חסד** בפרשת בהר. מה שחשוב כאן, היא ההשוואה של אכילת מאכלות אסורים למי שמנבל עצמו בטיט, נודף ריח נפט ודומה למי שפוצע עצמו פיזית

משך חכמה דברים פרק ו - חומרת טמטום הלב

"ובתים מלאים כל טוב" (דברים ו יא). אפילו קדלי דחזירי הותר בשבע שכבשו וכו'. לכן מסיק (פסוק יב) "הישמר לך", כי טבע הדברים האסורים שמטמטם את הלב, וכמו שכתוב (ויקרא יא, מג) "ונטמתם בס", ואפילו אם אוכלך בהיתר. ולכן יחלל שבת לחולה ולא יאכילנו נבילה.⁸

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מח – יש היזק בטבע המאכלות האסורים

... כל מה שאסרתו התורה עלינו מן המאכלים, מזונם מגונה, ואין בכל מה שנאסר עלינו מה שיספק שאין הזק בו, רק החזיר והחלב, ואין הענין כן. כי החזיר יותר לח ממה שצריך, ורב הפסולת והמותרות, ורוב מה שמאסתו התורה לרוב לכלוכו ומזונו בדברים הנמאסים, ... וכן חלב הקרב משיביע ומפסיד העכול ומוליד דם קר מדובק, ושרפתו היתה יותר ראויה מאכילתו. וכן הדם והנבילה קשים להתעכל ומזונם רע, וידוע שהטרפה תחילת נבלה היא.⁹

בראשית רבה פרשה מד סימן א – לצרוף את הבריות

"אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר: אל תירא אברם, אנכי מגן לך" (בראשית טו א) – "האל תמים דרכו אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו" (שמואל ב כב לא). אם דרכו תמים, הוא על אחת כמה וכמה! רב אמר: לא נתנו המצוות אלא לצרוף בהם את הבריות. וכי מה איכפת לו להקב"ה מי ששוחט מן הצואר ומי ששוחט מן העורף? הוי: לא נתנו המצוות אלא לצרוף בהם את הבריות.¹⁰

מדרש תנחומא פרשת שמיי סימן ח - כנגד כל דבר אסור יש מותר

תפש הקב"ה כל מין ומין והראה לו למשה וא"ל: זה אכול וזה לא תאכל, שנאמר: "זאת החיה אשר תאכלו וזה אשר לא תאכלו" ...¹¹ שאמר לו: הזהר את ישראל שלא לאכול דברים טמאים. שלא יטעך יצרך לומר שכל דברים טובים אסר הקב"ה לישראל. אמר הקב"ה: כל מה שאסרתי לך התרתי לך כנגדו. כיצד? אסרתי לך דם נדה, התרתי לך דם בתולים. אסרתי לך את הדם, התרתי לך את הכבד שכולו דם. אסרתי לך את החזיר, התרתי לך את הדג ששמו שיבוטא שהוא דומה לחזיר. אסרתי לך אשת איש, התרתי לך גרושת איש. אסרתי לך נכרית,

ונותן בבשרו שרט או קעקוע, כפי שראינו לעיל במקבילה בספר דברים. ההשוואה עם הפועל שמתלכלך בטיט בעבודתו עבור בעל הבית יכולה ללמד על האופן שבו ראו חז"ל את עבודת הכוכבים וטקסיה.

⁸ פירוש משך חכמה (ואחרים) מתלבט בשאלה איך הותר לבני ישראל לאכול כל דבר בשבע השנים שכבשו את ארץ ישראל בכניסתם לארץ בימי יהושע (גמרא חולין יז ע"א, רמב"ם הלכות מלכים ח א) אם המאכל האסור אכן מטמטם את גוף האדם ואו נשמתו? תשובתו היא שלפיקח כתוב שם "הישמר לך", לומר לך שגם אם הותר הדבר, אין זה אלא לזמן מוגבל וידוע ואין להגזים בכך ויש להסתפק במינימום ההכרחי. וכסיפור על החפץ חיים שהתיר ליהודי שהתגייר לצבא הרוסי (הפולני?) לאכול מאכלות אסורים מטעם פיקוח נפש, אך הוסיף: "אבל את העצמות אל תלקק". ראו עוד איך משך חכמה פוסק להלכה שאם יש אפשרות להאכיל חולה בשבת מאכל אסור או להדליק אש ולחמם אוכל כשר, עדיפה האפשרות השנייה, הגם ששבת חמורה יותר, שהיא באיסור סקילה ומאכלות אסורים הם איסור מלקות. מעניין אם אכן כך להלכה, כולל איסורי אכילה מדרבנן. לעניינינו, זו דוגמה של שימוש ב"ונטמתם" להלכה. שוב מצאנו בחידושי הגר"ז מנחות סח ע"א שמסביר שעל מצוות חדש שהיא מצוות עשה כן הקפידו מיד כשנכנסו לארץ, בעוד שמאכלות אסורים היא מצוות לא תעשה. מעניין לעמת שתי גישות אלה.

⁹ והוא מוסיף שם בהמשך דבריו שסימני הטהרה בבהמה: העלאת הגירה והפרסה השסועה "אין מציאותם סבת ההיתר, ולא היעדרם סבת האסור", אלא הם סימן "יודוע בו המין המשובח מן המין המגונה". הרמב"ם אינו נוקט את לשון "ונטמתם", אבל בהחלט סבור שבעלי החיים האסורים יש במהותם דבר מגונה, בין השאר משום שמזונם הוא מגונה והם אוכלים מכל הבא ליד. הוא מתעכב על החזיר ועל החלב והדם, אבל נראה שהם רק דוגמה לדבר גלוי וברור שהוא מזיק (ראו שם איך הוא מגנה את גידול החזירים בצרפת ואשכנז), אבל באמת אין ספק שיש היזק בריאותי ממשי "בכל מה שנאסר עלינו". אי לכך, צריך לבדוק מה הרמב"ם מסביר לגבי בעל חיים כשר רק שלא נשחט בדיני התורה. מה שמביא אותנו למקור הבא.

¹⁰ למוטיב "אמרת אלוה צרופה" נזקקנו כבר מספר פעמים. ראו דברינו [אמרות טהורות](#) בפרשת אמור וכן [אסרתי לך התרתי לך](#) בפרשת ראה, ולהלן כמובן בדף זה. מקור המוטיב הוא באבות, באברהם דווקא, ובהיקש של "מגן" שבפסוק בשמואל גם "מגן" של אברהם, ויש לו השלכות לעניין טעמי המצוות ולשאלה אם יש או אין 'סיבות טבע' והיגיון במצוות. לפי שיטה זו, אין במצוות טעם וכל מטרותן היא "לחנך" את האדם. בראייה הטבעית והמדעית אין בבשר נבלה או כל חיה אסורה שום דבר פגום 'אובייקטיבי'. ה'נטמתם' גם נוצר מרגע שהתורה אסרה ולאחר שהאדם קיבל על עצמו לשמור את המצוות (ולאחר שכבר אלפי שנים ככה נוהג האדם היהודי המאמין). טענה זו יכולה לתת מענה טוב לדברי משך חכמה לעיל. בתקופת המדבר הותר לבני ישראל גם בשר שלא נשחט כדן (בשר נחירה, גמרא חולין יז הנ"ל) ובשנות הכיבוש אפילו בשר חזיר ולא היה בזה שום "ונטמתם", כי אין בטבע מציאות כזו והתורה לא אסרה. וכשמותר הדבר כמו בשעת פיקוח נפש – אין "ונטמתם".

¹¹ בקטע שהשמטנו כאן, עורך המדרש השוואה עם אדם הראשון, שכמו שבשעת הבריאה הקב"ה העביר לפניו את בעלי החיים והוא נתן להם שמות (ראו בראשית רבה יז ד, מובא בדברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא), כך מעביר הקב"ה כעת את החיות והבהמות לפני משה ואומר לו "זאת החיה אשר תאכלו וזה אשר לא תאכלו: "ומה אם אדם הראשון העביר הקב"ה את כל הבריות לפניו, משה שהקב"ה מבקש שיזהיר את ישראל על הטהרות ועל הטמאות אתה תמה שהראה לו הקב"ה כן?". מה יכול להיות משותף למשה ולאדם הראשון מעבר לפעולה הפיסית של העברת החיות? ראו הדרשה בבראשית רבה כד ה על הפסוק: "זה ספר וולדות האדם" ש"ראוי היה אדם הראשון שתניתן תורה על ידו".

התרתני לך אשת יפת תואר. אסרתני לך אשת אח, התרתני לך יבמה לאחר מיתתו בלא בנים, שנאמר (דברים כה) יבמה יבוא עליה. אסרתני לך כלאים, התרתני לך סדין בציצית. אסרתני לך חלב בהמה, התרתני לך חלב חיה. א"ר ביסנא בשם רבי חייא: כל מה שאסר הקב"ה בבהמה התיר בחיה וכל מה שאסר בחיה התיר בעוף, ואת שאסר בעוף התיר בדג. כיצד? אסר חלב בבהמה התיר חלב חיה, אסר גיד הנשה בחיה והתיר אותה בעוף, אסר בעוף הדם התיר אותה בדג.¹²

וכל כך למה? כדי שיתן שכר טוב לישראל שמשמרין את המצות, לכך נאמר: "האל תמים דרכו" (תהלים יח), שכל דרכיו של הקב"ה תמימות הן. וכי מה איכפת לו להקב"ה בין ששוחט את הבהמה ואוכל או אם נותר ואוכל? כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו? או מה איכפת לו בין אוכל טהורות לאוכל נבלות? אמר שלמה: "אם חֲכָמָה חֲכָמָה לֵךְ וְלִצְפָה לְבַדְדָה תִּשָּׂא" (משלי ט יב) - הא לא נתנו המצות אלא לצרוף בהן את הבריות וישראל, שנאמר: "כל אמרת ה' צרופה", למה? שיהא מגן עליך, שנאמר: "מגן הוא לכל החוסים בו". הוי אומר: "זאת החיה אשר תאכלו".¹³

ויקרא רבה פרשה יג סימן ג – חידוש תורה לעתיד לבוא

"כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחוסים בו" (משלי ל ה) - רב אמר: לא נתנו המצות לישראל אלא לצרוף בהן את הבריות. וכל כך למה? "מגן הוא לכל החוסים בו". א"ר יודן ברבי שמעון: בהמות ולויתן הן קנייגין של צדיקים לעתיד לבוא.¹⁴ וכל מי שלא ראה קנייגין של אומות העולם בעוה"ז, זוכה לראותה לעוה"ב. כיצד הם נשחטים? בהמות נותן ללויתן בקרניו וקורעו, ולויתן נותן לבהמות בסנפיריו ונוחרו. וחכמים אומרים: זו שחיטה כשירה היא? ולא כך שנינו: "הכל שוחטין ובכל שוחטין ולעולם שוחטין, חוץ ממגל קציר והמגירה והשיניים והציפורן מפני שהן חונקים!"! אמר רבי אבא בר כהנא: אמר הקב"ה: תורה מאתי תצא" (ישעיה נא ד) - חידוש תורה מאתי תצא.¹⁵ אמר רבי ברכיה בשם רבי יצחק: אריסטון עתיד הקב"ה לעשות לעבדיו הצדיקים לעתיד לבוא וכל מי שלא אכל נבלות וטריפות בעולם הזה, זוכה לאכול בעולם הבא.¹⁶ זהו שכתוב: "חלב נבלה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו" (ויקרא ז כד) - בשביל שתאכלו ממנו לעתיד לבוא. לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם: "זאת החיה אשר תאכלו".

אחרית דבר: נראה ששלוש דרשות אלה, בעיקר המוטיב "לא נתנו המצוות אלא לצרוף בהם את הבריות", מציגים תפיסה אלטרנטיבית לגישת "ונטמתם". אין באיסורי התורה שום דבר ש"בטבע", שום דבר מדעי: פיסי או ביולוגי (אולי פסיכולוגי). רק מצוות הקב"ה שברצותו מצווה כך, וברצותו מצווה כך, ויש אפילו מצוות שלכאורה סותרות, והיום כך ולעתיד לבוא אפשר שאחרת. ונשאיר לשואבי המים להציע הצעותיהם בנושא זה. נשמח לקבל תגובות והרחבות.

שבת שלום מחלקי המים

¹² כבר זכינו כאמור להרחיב בנושא זה בדברינו [אסרתני לך התרתני לך](#) בפרשת ראה. ראו מוטיב דומה במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ז, לגבי אמירות לכאורה סותרות של התורה: "זכור ושמור, שניהם נאמרו בדיבור אחד. מחלליה מות יומת (שמות לא יד), וביום השבת שני כבשים (במדבר כח ט), שניהם בדיבור אחד נאמרו. ערות אשת אחיך (ויקרא יח טז) ויבמה יבוא עליה (דברים כה ה), שניהם נאמרו בדיבור אחד. לא תלבש שעטנז, (דברים כב יא) וגדילים תעשה לך (דברים כב יב), שניהם נאמרו בדיבור אחד. מה שאי אפשר לאדם לומר כן, שנאמר: אחת דבר אלהים שתים זו שמענו (תהלים סב יב), ואומר: הלא כה דברי כאש נאם ה' (ירמיה כג כט)".

¹³ אולי אפשר לצרף (לצרוף?) כאן גם את ספרא קדושים פרשה ד פרק ט אות יב: "ר' אלעזר בן עזריה אומר: מנין שלא יאמר אדם אי איפשי ללבוש שעטנז אי אפשי לאכול בשר חזיר, אי איפשי לבוא על הערוה, אבל איפשי (ו)מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כן". ראו דברינו [ואבדיל אתכם להיות לי](#) בפרשת קדושים.

¹⁴ קנייגין הוא ציד והתגוששות של חיות בזירה, מהשעשועים האהובים על "המלכות".

¹⁵ במהדורת וילנא וכן בילקוט שמעוני הנוסח כאן הוא: "אמר הקב"ה: תורה חדשה מאתי תצא - חידוש תורה מאתי תצא". ראו עוד אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עקיבא, רבי עמוד 414: "עתיד הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש וכל הצדיקים יושבים לפניו וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם, מימינו של הקב"ה חמה עם מזלות ולבנה וכל הכוכבים משמאלו, והקב"ה דורש להם טעמי תורה חדשה שעתיד הקב"ה ליתן להם ע"י משיח".

¹⁶ אריסטון היא סעודה. נראה שמדרש זה הוא המקור לכל האמירות על הצדיקים שיושבים בגן העדן ומבקשים לאכול דג כי הם לא סומכים על השחיטה של הקב"ה ...